

KUR'AN-I KERİM AÇISINDAN EGEMENLİK MESELESİ

PROBLEM OF SOVEREIGNTY IN THE LIGHT OF THE QUR'AN

AHMET AKBULUT

DOÇ.DR., A.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ, ANKARA

Egemen kelimesi, Türkçede yönetimini hiçbir kısıtlamaya veya denetime bağlı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan, hükümler, hâkim, sözünü geçiren, üstünlük kazanan; egemenlik ise, egemen olma durumu, buyruğunu yürütme, hükümlerlik, hâkimiyet anlamlarına gelmektedir.¹

"Egemenlik" kelimesinin Arapça karşılığı "hâkimiyet", "egemen" kelimesinin de "hâkimdir"dir. Söz konusu kelimenin aslı h-k-m (hakeme) fiildir. Bu fiilden türeyen pek çok kelime Arapçada kullanılmaktadır. Meselâ, hüküm, hükmî, hikmet, hâkim, hükümet, mahkeme, muhkem... gibi.² Hakeme fiilini ve türevlerini Kur'an-ı Kerim de sıkça kullanmıştır.

Terim olarak egemenlik, bir devletin milli sınırlar içinde ve dış ilişkilerinde uluslararası hukuktan doğan kısıtlamalar dışında tam bağımsızlığı, yani hükümlerlik ve hâkimiyetidir.³ Karar alma sürecinde ve bu kararı uygulama aşamasında en üstün otorite olma anlamına gelen egemenlik kavramı, devlet, bağımsızlık ve demokrasi gibi kavramlarla da yakından ilgilidir.⁴

Devlet, topluca yaşama durumunda bulunan insanların, bir düzen içinde, kendi topluluklarını korumak ve ortak amaçlarına hizmet etmek için örgütlenmelerinden doğar.⁵ Diğer bir ifadeyle devlet, belirli sınırlar içinde yaşayan insan topluluğunun egemenlik ve bağımsızlık temelinde oluşturduğu siyasal örgütlenmedir.⁶ Devletin varlığı için üç unsurun; insan topluluğu, ülke ve egemenliğin bulunması gerekir. Devlet bir tüzel kişiliktir.⁷ Bu nedenle kendini oluşturan ve yöneten insanların kişiliklerinden ayrı ve farklıdır. Demokrasi ise halkın egemenliği temelinde dayanan yönetim biçimidir. Yani bu yönetim biçiminde egemenliğin asıl sahibi halktır.⁸

Topluma ait olan egemenliğin, toplumun ortak çıkarlarının korunması için, bir sözleşmeyle, toplum tarafından devlete devredildiğini belirten İngiliz filozofu John Lock ile Fransız filozofu J.J.Rousseau'dan sonra egemenlik tartışmaları hızlanmış ve 1776 tarihli Amerikan bağımsızlık bildirgesinde "Halk Egemenliği" kavramı yer almıştır. 1791 tarihli Fransız Anayasası da "Egemenlik tektir ve ulusa aittir; bölünmez, vazgeçilemez ve kaldırılmaz; hiçbir grup egemenliği kendisine atfedemez ve tek bir kişi egemenliği üstlenemez" hükmünü getirerek egemenlik kavramına yeni bir içerik kazandırmış ve milli egemenlik kavramı ortaya çıkmıştır.⁹

"Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir" esasına da Fransız İhtilalinin ortaya koyduğu bu ulusal egemenlik kavramı kaynaklık etmiştir.

İslâm Tarihinde egemenlik tartışmasını ilk başlatanlar Hariciler olmuşlardır. Muaviye'ye karşı Hz.Ali'nin saflarında savaşırken, hâkem olayı nedeniyle, halifenin ordusundan ay-

¹Türkçe Sözlük, 1/434.1/597-98. Kamusî Türkî, 1/313.1/462. Dictionnaire Larousse, 2/739. Develloğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 375.Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, 129.

²İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 12/140-145. Wehr, Dictionary, 195-197.

³Büyük Kültür Ansiklopedisi, 4/1620. Dictionnaire Larousse, 2/739.

⁴Nalm, Toward an Islamic Reformation, 81-82. AnaBritannica, 6/29.

⁵Ertürk, Diktacı Tutum, 173.

⁶Türkçe Sözlük, 1/366. AnaBritannica, 7/202-203.

⁷İslâm toplumlarında tüzel kişiliğe hiçbir zaman batı toplumları kadar örgütlenme, meşruiyet ve hareket serbestisi tanınmamıştır. Bkz:Mardin, Din ve İdeoloji, 56.

⁸AnaBritannica, 7/204.

⁹AnaBritannica, 6/29. Krş:Ahmed, State Politics and İslâm.

nilarak, ayrı bir grup oluşturan bu ilk haricî fırkası mensupları: "Hüküm vermek Allah'a aittir. İnsanlar hakem tayin edemez"¹⁰ iddiasında bulunmuşlardır.

Haricîlerin, halifeye isyanlarını meşru- laştırmak için ileri sürdükleri ve Kur'an-ı Kerim'in âyetlerine dayandırdıkları "İlâkimiyyet Allah'ındır" ya da "İlûkmü ancak Allah verir" görüşü, müslüman siyasi düşüncesini derinden etkilemiş ve Haricî mezhebine karşı olan büyük çoğunluk dahil bu yanlış yaklaşım tarzını benimsemiştir.¹¹ İslâm siyasi düşüncesinde iki ekstrem ucu teşkil eden haricî ve Şîi anlayışlar, bu konuda aynı kanaati paylaşmaktadırlar. Aralarındaki fark, keyfiyet farkı değil, kemmiyet farkıdır. Yani, Haricîlere göre, bu siyasi hâkimiyetini Allah, müslüman toplum vasıtasıyla, Şîilere göre ise "masum imamlar" vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Çünkü Şîi anlayışta, müslüman toplumun kendine özgü bir gerçekliği yoktur.¹² İmamların otoritesini temin eden şey, imamların ilâhî hakkı ve yanılmazlığıdır. Çağın imamını tanımayan toplum İslâm toplumu olamaz.¹³ Birine göre Allah'ın vekili toplum diğerine göre ise bir birey olan imamdır.¹⁴ Her ikisinde de Allah'a ait olduğunu ileri sürdükleri siyasi egemenlik, O'nun vekilleri tarafından kullanılmaktadır.

Haricilik, isim olarak müslüman toplumlarında pek benimsenmemesine rağmen, zihniyet olarak İslâm ümmetine damgasını vurmuştur. Bu ümmete, siyasi ve sosyal meselelerde, genelde haricî anlayışı egemen oldu. Bugün de İslâmın haricî yorumu müslümanların gündemine hâkimdir.

Klasik Ehl-i Sünnet anlayışının da, aslında Şîi anlayıştan pek farkı yoktur. Eğer müslüman topluma, siyasi anlamda, Allah adına hükmetme yetkisi bir ailenin bireylerine (Hz. Ali ve soyuna) ait ise Şîi anlayış, bir kabîlenin (Kureyşin) bireylerine ait ise Sünnî anlayış söz konusudur. Görülüyor ki, aralarında önemli bir fark yoktur. Siyasi egemenliğin kullanılması konusunda, Mu'tezile mensuplarının bir kısmı Ehl-i Sünnet, bir kısmı Şîi ve bir kısmı da Haricî yaklaşımı benimsemişlerdir. Müslüman siyasi düşüncesini sergileyen bu dört yaklaşıma göre, yönetici Allah'ın vekili olup, O'nun adına hareket etmektedir.

Bazı yazarlar, Haricî anlayışta, "liderlerin otoritesi, üzerlerinde otoritesini icra ettiği in-

sanların iradesine tabi olduğundan, otoritenin gizlenmesi değil, tümünden yokoluşu söz konusudur"¹⁵ şeklinde görüş belirtmektedirler. Bu tesbit yanlıştır. Çünkü haricîlerin hataları, otoritenin topluma ait olduğunu kabul etmeleri değil, toplumu oluşturan bireylerden herbirinin, kendini toplumun yerine koyarak, toplumsal otorite adına hareket etmesidir. Haricî anarşizmini onların bu anlayışları doğurdu. Bir yanda, otoritenin müslüman topluma ait olduğu ileri sürülürken, diğer yanda, her haricî kendi iradesini toplumun iradesinin temsilcisi, hatta daha üstünde görmekteydi.

Egemenlik siyasi alanla ilgili bir kavramdır. Müslüman siyasi paradigmasında egemenliği kullanan siyasi iktidarın kaynağı olarak Allah (c.c.) görülmüş ve bundan dolayı da devleti yöneten kişinin Allah'ın vekili olduğu varsayımı geliştirilmiştir.¹⁶ Kur'an'ın Allah'a ait olduğunu bildirdiği ontik hâkimiyet ile siyasi hâkimiyet kavramları karıştırılmış, siyasi egemenlik, ontik egemenlik olarak değerlendirilmiş ve Kur'an âyetleri bu doğrultuda yorumlanmıştır.¹⁷ Bu durum, yalnız hâkimiyet kavramı ile de sınırlı değildir. Kur'an'da geçen pek çok kavramın içeriği geçmiş müslüman nesillerce yanlış doldurulmuş ve bu yanlışlık henüz düzeltilmemiştir.

Haricîlerin slogan olarak kullandıkları âyetleri bu kavram çarpıtmasına örnek olarak ele alabiliriz. Söz konusu slogan üç âyetin içinde yer almaktadır. En'am-57 de acele istenen şey hakkında, bu isteği yerine getirebilecek gücün ancak Allah olduğu bildirilmektedir.

¹⁰Haricîler bu görüşlerini Kur'an âyetlerine dayandırıyorlardı. Özellikle, En'am-57, Yûsuf-40 ve 67, Maide-44,45,47. Haricîlerin yukarıda zikredilen sloganları hakkında Halîfe Hz. Ali "Hakkın kılması fakat onunla batıl kastedilmektedir" demiştir. Geniş bilgi için bkz: Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelâmî Problemlere Etkileri*, 244-252.

¹¹Akbulut, *Haricîliğin Siyasi Görüşlerinin İttikadlaşması*, A.Ü.İ.F.Der.C.XXXI, 336-345.

¹²Dabaşı, *İslâm'da Otorite*, 243.

¹³a.g.e., 225

¹⁴Müslüman siyasi düşüncesinde egemenlik konusu irdelenmemiş, genelde yöneticinin niteliği üzerinde durulmuştur. Geniş bilgi için bkz: Şerif, *İslâm Düşünce Tarihi*, 283-414.

¹⁵Dabaşı, *İslâm'da Otorite*, 214.

¹⁶Yahudilikte "dünyanın egemenliği yalnız Allah'a aittir. O, yeryüzünün hükümdarlarını ve dünya imparatorlarını seçer" Bkz: Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, IV, 37.

¹⁷Bazı yazarlar genel anlamıyla otorite Allah'ın, dar anlamıyla (siyasi) otoritenin belli şartlarla insana verildiğini belirtmektedirler. Bkz: Aysan, *İlk Dönem İslâm Toplumu*, 213.

Peygamberin bu konuda herhangi bir dahilinin olamayacağı açıkça vurgulanmaktadır. Yusuf Sûresinin 40. âyetinde ise, bir şeye tapmanın meşru' olması için, Allah'ın o konuda bir belge göndermesinin gerektiği belirtilmekte ve bu hususta yalnız Allah'ın hüküm koyacağına dikkat çekilmektedir. Aynı Sûrenin 67. âyetinde de herkesin Allah'a muhtaç olduğu ve Allah'ın kimseye muhtaç olmadığı bildirilmekte ve dileğini yapacak gücün ancak Allah olduğu vurgulanmaktadır. Görülüyor ki, sözkonusu âyetler toplumun yönetimi ile, yani siyasetle ilgili değerlerdir ve mutlak güç sahibinin Allah olduğunu belirtmektedirler.

Mutlak gücün Allah'a ait olduğu konusunda müslümanlar arasında zaten bir ihtilaf yoktur. Tartışma, Allah'ın, insana hükmetme, hâkimiyet kullanma gücü olan siyâsi egemenliği verip-vermediği konusunda olmaktadır. Kur'an'a baktığımızda ise siyâsi egemenliğin insana ait olduğu açıkça belirtilmektedir. Yönetim konusunda Allah'ın emri, topluma ait işlerin toplumsal irade tarafından düzenlenmesidir.¹⁸ İnsanoğlunun yaradılış gerekçesinde, onun yeryüzünde "halife" olacağı bildirilmiş, hür iradeli ve kendi adına iş yapacak bir varlık olduğu açıkça belirtilmiştir.¹⁹

Halife kavramı da müslümanlar tarafından yanlış değerlendirilmiş, genelde insan cinsinin Allah'ın halifesi olduğu yorumunda bulunulmuştur.²⁰ İnsan, Allah'ın halifesi olabilir mi? H.L.F. kelimesi ve müştaklarına baktığımızda, âyetteki "halife" kelimesinin, biri diğerinin yerine geçerek kendilerine verilen görevi yerine getirecek nitelikte bir varlık için kullanıldığı görülmektedir.²¹ İbn Manzûr, sözkonusu kelimeye, bir beyti delil getirerek, biri diğerinin yerine geçen mânasını vermiştir.²² Bu durumda, insana Allah'ın halifesi ünvanını vermek, insanı ya Allah'ın yerine yeryüzünde bulunan bir varlık, ya da Allah'ın yeryüzündeki vekilli durumuna getirir ki, bunu Kur'an'ın ortaya koyduğu anlayışla bağdaştırmaya imkân yoktur.

Büyük müfessirimiz Hamdi Yazır, Bakara-30.âyetinin yorumunda, Allah'a niyabeten diğer varlıklar üzerinde tasarruf sahibi olacak olan insanın, kendi adına değil, Allah adına ahkâmı icra edeceğini belirtmekte ve insanın Allah'ın naibi ve kalfası olduğunu ileri sürmektedir.²³ Bu yorum yanlıştır. İnsan, Allah'ın ne naibi, ne kalfası ne de vekildir. O yeryüzünde kendi adına hüküm süren, eylemlerinden lehte ve

aleyhte sorumlu olan bir varlıktır. Allah için iş yapmak başka şey, Allah'ın yerine iş yapmak başka şeydir. Hiçbir insanın Allah'ın yerine iş yapmaya hakkı ve yetkisi yoktur. Kısaca, insan yeryüzünde kendi adına, kendi görevini yerine getirmek durumundadır. Yani, insana verilen yetki ve sorumluluklar sözkonusudur. Bu husus Davud (A.S.)'a şöyle hatırlatılmaktadır; "Ey Davud, seni yeryüzüne hükümler kıldık, o halde insanlar arasında adaletle hükmet..."²⁴ Yüce Allah'ın, insandan adaletle hükmetmesini istemesi, insanda hükmetme gücünün bulunduğu delilidir. İnsanlara hükmetme gücünün verildiği başka bir âyette şöyle ifade edilmektedir. "Allah, size, işleri ehil olana vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder..."²⁵ Kur'an, Hz.Peygamber (s.a.s.)'den de adaletle hükmetmesini istemektedir.²⁶ Hükmetme gücü olmayandan adaletle hükmetmesi istenebilir mi? Zaten, insanoğluna kitap ve peygamber gönderilmesi de onda mevcut olan hükmetme gücünün tescilidir.

Kur'an, insanlığa bir dünya görüşü²⁷ sunmaktadır. Şüphesiz onun egemenlikle ilgili yaklaşımı da vardır. Ancak bu, müslüman nesiller tarafından çarpıtılan yaklaşım değildir. Siyâsi hâkimiyetin Allah'a ait olduğu iddiası, teokratik bir iddiadır. Bunun adresi ise İslâm değil, Hristiyanlıktır. Fakat İslâmın demokrasi ile bağdaşmadığı yolundaki düşünce, önce batıda ileri sürülmüş, sonra bazı müslümanlar tarafından benimsenerek, sanki İslâmî bir anlayış gibi müslümanlara takdim edilmektedir. Aslında batıların batıda istedikleri ve yaptıkları ile, müslüman ülkeler için istedikleri ve yaptıkları arasında önemli farklar vardır. Genelde onlar, müslüman diktatörleri destek-

¹⁸Âl-İ İmran-159, Şurâ-38.

¹⁹Bakara-30, En'am-165.

²⁰Bkz: Atay, Allah'ın Halifesi İnsan, A.Ü.İ.F.Der.C. 18,71-80.

²¹Bkz: A'raf-150, En'am-133, Hud-57, Yunus-14, Meryem-59, Fatır-39.

²²Yani halef-selef olarak. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 9/83.

²³Yazır, *Hak Dini*, 1/299.

²⁴Sa'd-26.

²⁵Nisa-58 Krş: Bakara-213.

²⁶Malde-42. Bazı Kur'an âyetlerinde "Allah, hükmedenlerin en iyisidir" buyrulmaktadır. Bu ifadeler de Allah'ın başka varlıklara hükmetme imkânını verdiğinin delili olsa gerek. Bkz: Hud-45, Tîn-8, A'raf-87, Yunus-109, Yusuf-80.

²⁷Dünya görüşü kavramı için bkz: Mert, *Latiklik Tartışması-na Kavramsal Bir Bakış*, 40.

lemekte ve İslâm ülkelerine demokrasinin yerleşmesini istememektedirler.

Kur'an, bizden adaletle ve hakkaniyetle hükmetmemizi isteyerek, egemenliği nasıl kullanmamız gerektiğini de göstermektedir. Kısaca Kur'an'a göre, hükmetme, egemen olma yetkisi insana Allah tarafından verilmiştir. İnsanın egemenliği, Allah'ın egemenliğinin bir alternatifi değildir. İnsanın egemenliğini Allah'ın egemenliğinin bir alternatifi görüp, yani meseleyi egemenlik Allah'ın mı? İnsanın mı? tarzında ortaya koyarak, hâkimiyetin Allah'a ait olduğunu veya insana ait olduğunu ileri sürmek ki aralarında fark yoktur- şirk çeşitlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Hâkimiyet Allah'ındır iddiası ile hükmetmeye kalkmak ve kendi yetkisini Allah'ın iradesi saymak bir ilahlık davası olduğundan kabul edilebilecek bir yanı yoktur. Aslında bu iddia sahipleri Firavunluğa özenmektedirler. Çünkü Firavun da siyasi egemenliğin tanrıya ait olduğunu ileri sürüyordu. Yalnız bir farkı vardır. Bu egemenliği kullanan tanrının kendisi olduğunu açıkça söylüyordu.²⁸ Ayrıca, siyasi egemenliğin Allah'a ait olduğu görüşü daima iktidarı elinde bulunduranlardan destek görmüştür. Çünkü bu yaklaşım, yöneticileri sorumluluktan kurtarmaktadır. Zaten müslüman toplumlar da yöneticilerini hesaba çekememişlerdir. Gerçekten, İslâm ümmeti Allah ile aldatılmıştır.²⁹ Bu aldatma günümüzde de devam etmektedir.

İnsanlar toplu olarak yaşamak zorunda olan varlıklardır. Toplumsal yaşam ise herkesin uyması gereken kuralların bulunmasını gerektirir. Kuralsız insan toplumu düşünmek mümkün değildir. Kuralların ihlalini önlemek de toplumun bir görevi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle toplumu oluşturan bireyler, kendi içlerinden bazılarını, toplumu yönetmek için görevlendirirler. Yöneten ve yönetilenlerin bulunduğu her yerde siyaset vardır. Siyaseti, insanın insanı yönetmesi olarak da tanımlayabiliriz. Yönetmek, aynı zamanda, başkalarının kaderini belirlemektir. Bu durumda ise başkalarının üstünde emretme ve uygulama imkânı, yani egemenlik söz konusu olmaktadır. Emretme gücüne ve yetkisine sahip olan herkes egemenlik kullanmaktadır.

Egemenliğin, idareciler tarafından doğru kullanılıp-kullanılmadığını toplumların, ancak kendi tecrübeleri ile öğrenmeleri mümkündür.

Bu nedenle, devleti yönetenlerin zaman zaman halkın onayına müracaat etmeleri, dolayısıyla toplumun yöneticilerini denetleme ve değiştirme imkânına sahip olması lazımdır.

Egemenliğin halka ait olması esası, yönetici zümreyi devamlı rahatsız etmektedir.³⁰ Çünkü yönetici, bu durumda, halkın rızasını, en azından çoğunluğun rızasını kazanmak zorunda olacağı için, çalışma külfetine katlanmak durumundadır. Sorunlara çözüm üretmek zorundadır. Onu bu külfetten kurtaracak yaklaşım ise, egemenliğin halka ait olmadığı yolundaki görüş olsa gerektir. Egemenlik halkın olmayınca halka hesap vermek ve halk tarafından değiştirilmek de söz konusu olmayacaktır. Çünkü egemenliği metafizik hâkimiyete dönüştürmek, onu kullananları sorgulama dışında tutacaktır. Yönetme yetkisini Allah'tan aldığını iddia eden yöneticiye karşı isyan Allah'a isyan etmek olduğundan, bu durumda hiçbir devlet başkanının haksız olması ve hiçbir isyancının da haklı olması mümkün değildir. Müslüman dünyasının gelmiş ve geçmiş devlet adamları, egemenliğin halka ait olmasından hoşlanmamışlardır. Halbuki Müslüman milletlerde egemenliğin, kişi ve zümrelerden daha çok halka ait olması, siyaset konusundaki meseleleri çözebilecek niteliktedir. Bunun için müslümanların demokratik ruha dayalı bir siyasi yapılanmaya geçmeleri gerekir. Artık, tarihsel hatamızı devam ettirmemeliyiz.³¹

Yüce Allah, egemen olma ya da egemenliği kullanma imkânını tek tek her insana vermiş ve insandan da egemenliğini doğru kullanmasını istemiştir.³² Eğer bir toplum bulunduğu durumda memnun değilse, gıdışı değiştirmek için, kullandığı egemenliğin yönünü değiştirmesi lazımdır. Bu husus, Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "...Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah da onların durumunu değiştirmez..."³³

Toplumu ilgilendiren yanlışlar sadece yapanları değil, toplumun tümünü ilgilendirmek-

²⁸Şuara-29. Kasas-38. Nazlat-21-24. Krş: A'raf-106-137. Yunus-75-91. Taha-44-76. Mû'min-23-38. Şuara-11-60.

²⁹Hadid-14. Fatır-5 Krş: Lokman-33

³⁰Ammara, *İslâm Devleti*, 28.

³¹Naim, *Toward and Islamic Reformation*, 83-86.

³²İnsan egemenliği, ilâhî egemenlik tarafından insana tahsis edilen egemenliktir. Görülüyor ki, halk egemenliği ile ilâhî egemenlik arasındaki ilişki ontik (varlıksal) ilişkidir. Krş: Aysan, *İlk Dönem İslâm Toplumu*, 220.

³³Ra'd-11. Krş: Enfal-53.

tedir. "Aranızda yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmayacak olan karışıklıktan sakınınız..."³⁴ uyarısı buna işaret etmektedir. Kolektif sorumluluk dünya hayatı için geçerlidir. Yani, toplumsal ve siyasal yanlışlıkların bedelleri dünya hayatında ödenir. Toplumun bütün üyeleri de bundan nasibini almaktadır. Bu tür hataları önlemenin yolu ise, önceki nesillerin deneylerinden gerekli dersleri almaktır.³⁵ Kur'an'ın geçmiş ümmetlerden örnekler vermesi, sonraki nesillere nasıl davranmaları gerektiğini belirterek, onları uyarmak ve toplumu ilgilendiren her konuda toplumsal duyarlılığı sağlamak içindir. Dolayısıyla topluma egemenliğini isabetli kullanması önerilmektedir.

Siyâsi ve toplumsal olayların neticeleri ile halkın, dünya hayatında karşılaşacak olması keyfiyeti bile egemenliğin halka ait olmasını gerektirir. Bu, bir toplumun her üyesinin hisse-i hâkimiyetten sorumlu olması demektir. Madem ki Kur'an, toplumsal ve siyasal ilişkilerin, toplumların davranışlarının neticesine göre şekilleneceğini belirtmektedir o halde laikliğin dayandığı gerekçenin de anlamı kalmamaktadır. Zaten bu konudaki sıkıntımız Kur'an'dan değil, müslüman kültüründen kaynaklanır.

Müslüman siyâsi kültürü, devleti yönetenlerin arzuları doğrultusunda oluşturulmuş, genelde ilim adamları, siyâsi düzeni ve siyâsetçiyi eleştirememişlerdir. Kur'an'ın âyetleri yanlış yorumlanmış, Allah'a ait olan ontik egemenlik ile insana ait olan siyâsi ve toplumsal egemenlik karıştırılmış, yöneticilerin beceriksizlikleri gizlenmiştir. Geçmiş müslüman nesillerin hâkimiyet konusundaki yanlış anlayışlarının düzeltilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah'ın insanoğluna verdiği gücün de Allah'a ait olduğu yolundaki düşünce, hem İslamın istismarına hem de müsüman toplumların siyaseten ve ahlaken de çökmesine sebep olmuştur.

Müslüman toplumları, yöneticilerinin kendi vekilleri olduklarını ve onların Allah'ın vekili olamayacaklarını henüz kavramış değillerdir. Siyâsi egemenliğin de Allah'a ait olduğu iddiası, devleti yönetenlerin Allah'ın vekili olduğu yolundaki düşünceyi desteklemektedir. Bugün siyâsi İslamcıların ileri sürdükleri siyâsi görüşlerde bu vekâlet anlayışının izlerini bulmak mümkündür. Yani, sözkonusu vekâlet yaklaşımı, günümüzde de müslüman siyâsi

düşüncesine hâkimdir. Kısaca, müslümanı hayat sahnesinden silen zihniyet, müslümanlara kurtarıcı olarak sunulmaktadır.

Vekâlet konusu çok önemlidir. Bu kavram, bir başkası adına ya da onu temsil ederek iş yapma yetkisini ifade etmektedir. Vekil ise başkasının işini görmeye memur kimse, birinin adına söz söyleyen veya hareket ya da bir memurluğu geçici olarak idare eden kişi³⁶ demektir. İbn Manzûr, vekil kelimesinin Allah'ın sıfatlarından biri olduğuna işaret ederek, bunun kefil manasına da geldiğini belirtmektedir.³⁷

Vekil kelimesi ve türevleri, yukarıda zikrettiğimiz sözlük anlamlarında, Kur'an-ı Kerim'de pekçok yerde kullanılmıştır. Yüce Allah, elçisine hitaben: "Ey Muhammed, doğrusu Biz, insanlar için Kitabı fîilen sana indirdik. Kim doğru yola giderse, kendi yararına gitmiş olur. Kim sapıtırsa kendi zararına sapıtmış olur. Sen onların vekili değilsin."³⁸ buyurmaktadır. Başka bir âyette bu husus şöyle ifade edilmektedir: "Sizi en iyi Rabbiniz bilir. Dilerse size acır veya dilerse size azap eder; Ey Muhammed, Biz seni onlara vekil olarak göndermedik."³⁹ Görülüyor ki, Hz.Peygamber ne Allah'ın vekili ne de insanların vekilidir. Kur'an'ın ifadesiyle "Muhammed ancak bir elçidir..."⁴⁰ Peygamberler hem Allah'ın elçileri hem de insanların elçileridirler.⁴¹

Kur'an, peygamberlerin dahi Allah'ın vekili olmadıklarını ve olamayacaklarını açıkça belirtirken, başka insanların Allah'ın vekili olabileceklerini ve O'nun adına hareket edebileceklerini ileri sürmek, her şeyden önce Kur'an-ı Kerim ile çelişmektedir. Hiçbir insanın-buna peygamberler de dahil-Allah adına hüküm koymaya ve Allah adına hareket etmeye hakkı ve yetkisi yoktur. Yani, insanların ne toplum olarak ne de birey olarak Allah'ın vekili olmaları sözkonusu değildir. Zaten hiçbir insanın Allah adına konuşmaması ve O'nun adına iş yapmaması için Yüce Allah, yazılı bir metin haline

³⁴Enfal-25.

³⁵Bu konuda geniş bilgi için bkz: Özsoy, Sünnetullah, Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması.

³⁶Kamusî Türkî, 3/1438-39. Türkçe Sözlük, 2/1556. AnaBri-tannica, 21/560. Dictionnaire Larousse, 6/2413.

³⁷İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 11/734.

³⁸Zümer-41.

³⁹İsra-54. Ayrıca bkz: En'am-107. Yunus-108. Şûra-6.

⁴⁰Âl-i İmran-144. Krş: Maide-75. Ahzab-40.

⁴¹Maide-15 ve 19.Mü'minün-44, 69. Mü'min-5.

getirilip, her insanın elinde bulunmak üzere, Kur'an'ı insanlığa göndermiştir.⁴²

Egemenliğin halka ait olamayacağını ileri sürenler, "...Kim Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse, işte onlar inkârcılardır."⁴³ âyetini delil getirerek, siyâsi hâkimiyetin de Allah'a ait olduğunu iddia etmektedirler. Söz konusu âyetin siyak ve sibakına ve konu ile ilgili diğer Kur'an âyetlerine baktığımızda Allah'ın indirdiğinin "adalet" ve "hakkaniyet" prensiplerinin olduğunu görmekteyiz. Zaten bizzat âyetin kendisi de insanın egemenlik kullandığını kabul ettiğinden, ondan egemenliğin Allah'ın istediği doğrultuda, yani adalet ilkesi doğrultusunda kullanmasını istemektedir. İlûkmetme gücü olmayanlardan adaletle hükmetmesini beklemek mümkün müdür?

Kur'an'da geçen mülk kelimesine "hâkimiyet" ve "hüküm" anlamı vererek, egemenliğin yalnız Allah'a özgü olduğunu düşünenler de vardır.⁴⁴ Söz konusu kavramı mutlak egemenlik anlamında değilse, siyâsi egemenliğe tahsis edersek, bu durumda insanları idare eden ve yöneten Allah olur ki, Kur'an'ın diğer âyetleriyle, hatta bizzat geliş gerekçesiyle çelişir.⁴⁵ Hiçbir insanın, Kur'an'ın bir âyetini diğer bir âyetine aykırı olacak şekilde anlamaya, yorumlamaya hakkı ve yetkisi yoktur.⁴⁶

Belirtmemiz gereken önemli bir husus da Kur'anî mesajın kendisi ile onun uygulanmasının özdeşleştirilip-özdeşleştirilemeyeceği meselesidir. Bir mesajın uygulanmasında mesajın kendisi kadar, mesajın uygulayıcısı olan insan da önemlidir. Uygulama aşamasında insan unsurunu devreye girmektedir.⁴⁷ Genelde müslümanlar bu gerçeği ihmal etmişlerdir. Allah'ın insanlara gönderdiği mesajı, her insan kendi beceri, kabiliyet ve kapasitesine göre anlayacaktır. Bu durumda aynı âyete dayanarak farklı kişilerin verdiği kararlar da farklı olacaktır. Böylece Tanrısal kaynaklı olduğu iddia edilen yargıların katıksız olması mümkün değildir. Aslında, her müslüman kendi kapasitesine göre otoriteyi algıladığı için kendi anlayışını otorite kabul etmekte ve bunu kaynağa onaylatmaktadır.

Allah'ın mesajı, insanların yorumlarından dolayı, ilâhîlikten çıkmakta ve insanileşmektedir. Böylece mesajın kendisi ilâhî, anlaşılması ve uygulanması ise insanî olmaktadır. Özetle, insana ulaşan ilâhî mesaj, ızafîleşerek, en azından anlama ve uygulama aşamasında Tanrı buyruğu olmaktan çıkmaktadır.⁴⁸

Allah'ın buyruğunu tatbik ettiğini iddia eden bir insan, aslında Allah'ın emrini değil,

bu emirden kendi anladığını uygulamış olmaktadır. İslâm'da ilâhî hüküm kaynaklarının Kur'an ve Sünnet olduğunu belirten Ahmet Naim: "Şeriat ilâhî değildir. Çünkü o, insanın Kur'an ve Sünneti yorumlamasının ürünüdür"⁴⁹ de-

⁴²Ancak Allah, her şeyin vekilidir. Bkz: Zümer-62. Krş: Hüd-12. Müzemmil-9. Ayrıca krş: Şirvanî, *İslâm'da Siyâsi Düşünce*, 178.

⁴³Malde-44. Krş: Malde-45 ve 47. Ahzab-36. Ayrıca bkz: Şerif, *İslâm Düşünce Tarihi*, 2/283. Allah'ın egemenliği konusunda Mevdudî'nin yorumu için bkz: Esposito, *Güçlenen İslâmın Yankıları*, 133-140. Siyâsi hâkimiyetin insanın olamayacağını ileri sürenlerden bazıları, Ahzab-36 âyetini de görüşlerinin doğruluğuna delil getirmektedirler. Halbuki bu âyetin, siyâsi egemenlik ile ilgili yoktur. Allah'ın insanlara bildirdiği hüküm ile ilgili değildir. Hz.Peygamber'in elçilik sıfatı vurgulanmaktadır. Aksî halde, ne Kur'an'ın ne de Sahabe'nin Hz.Peygamberi eleştirmesini izah etmek mümkün olacaktır.

⁴⁴Şirvanî, *İslâm'da Siyâsi Düşünce ve İdare*, 178.

⁴⁵Söz konusu âyetlerden bazıları için bkz: Âl-İ İmran-26,109,189. Nisan-126. Casiye-27. Hadid-5. Mülk-1. "İslâmiyet ile demokrasi arasındaki bağdaşırılık konusunda epey tartışma olduğu bilinmektedir. Eğer bazı radikal islamcılarının savunduğu gibi "Hâkimiyet Allah'ın" ise, İslâm'da demokrasiye yer olmadığı ortaya çıkar. "Bkz: Keyder, *Ulusal Kalkınma-çılığın İflosu*, 152-153.

⁴⁶Nisa-82.

⁴⁷Hiz.Ömer'in Kur'an'ı uygulaması ile Hz.Osman'ın uygulaması farklıdır. Aslında farklı olması da doğaldır. Fakat, Hz.Ömer zamanında içte barışı sağlayan, dışta ise zamanın iki süper gücüne meydan okuyan bir devletin, Hz.Osman zamanında bir kaosa sürüklenmesi de uygulayıcıların bu farklılıklarından kaynaklanmıştır. Ancak, müslümanlar henüz bunun muhabesini yapmış değillerdir. Geniş bilgi için bkz: Akbulut, *Sahabe Dönemi Siyâsi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*, 144-190.

⁴⁸Yasalar Allah'tan gelse bile egemen olan insandır. Söz konusu yasaları, insan kendi mantalitesi doğrultusunda anlayacak ve uygulayacaktır. Bundan dolayı, Şeriata yöneltilen eleştiri, Kur'an'a yöneltilmiş olamaz.

⁴⁹Naim, *Toward an Islamic Reformation*, 185.Benzer bir yaklaşımı Prof.Dr.Hüseyin Atay'da da görüyoruz. O da fıkah ile şeriatı ayırmış ve fıkhi geçmiş müslüman nesillerin Kur'an ve Sünneti yorumlayışları olarak değerlendirmiştir. Bkz: Atay, *İslâm Hukuk' Felsefesi*, Giriş kısmı, 44-52. Bu konuda farklı bir yaklaşım için bkz: Altındal, *Lâliklik, Enigmaya Dönüşen Paradigma*, 39.

Sudanlı Alim Ahmed Naim'e göre, Şeriatın kamu hukuku İslâm dünyasında pekçok nesil tarafından uygulanmamıştır. Çünkü şeriatın klasik tabiatı ve uygulanma stili, onun uygulanmasını büyük ölçüde zorlaştırmıştır. Müslümanların büyük çoğunluğu ise şeriat kamu hukukunun, modern uygulamasının imkânsız olduğunun farkında değildir. Eğer çağdaş müslümanlar, kendi günlük yaşamlarına, şeriatın tatbikini net olarak tasavvur edebilseler, onlar dinden dönme ithamı korkusundan ve İslâm'a olan imanlarını kaybetme endişesinden kurtarılırsalar, ve bu durumda onlara özgür tercihte bulunma imkânı verilse, bugün müslümanların çoğunluğu şeriatın uygulanmasına şiddetle karşı çıkacaklardır.

Müslüman kimliği içerisinde müslümanların, kendi ülkelerinin ve başka ülkelerin deneylerinden de yararlanarak, şeriata İslâmî alternatif proje hazırlamaları lazımdır. Müslümanların, şeriat ve onun uygulamasını eleştirmenin zorluğu ile karşı karşıya kaldıklarını belirten Ahmet Naim: "Korkularını yenmekte müslümanlara yardım etmek için, gerçekte şeriatı, ilk üç asırdaki müslüman hukukçuların, İslâmın temel ilâhî kaynakları olan Kur'an ve Sünnetten çıkartarak kurdıklarını gösterdim" demektedir. Bkz: Toward an Islamic Reformation, 185-186. Krş: Behiy, *ed-Din ve'd-Devlet*, 6-7.

mektedir. Yazarın, sünnetin de ilâhî kaynaklı olduğu yolundaki düşüncesine katılmıyorum. Bana göre bizim yanlışlıklarımızdan biri de Sünneti Kur'an gibi ilâhî kaynak olarak görme-mizdir. Halbuki Sünnet, Kur'an'ın Peygamber tarafından uygulanışdır. Yani, Peygamber modelidir.⁵⁰

Müslüman siyâsi kültürü yanlış esaslara dayandırılmış ve Kur'an'ın genel prensipleri ih-mal edilmiştir. Bu genel esaslardan hareket ederek bir çıkış yolu bulmak mümkündür.

Batı siyasi paradigması ile müslüman siyâsi paradigması çok farklıdır. Çünkü bizim değerlerimizde-yöneticiliği sorgulama ve ona hesap sorma, halka hesap verme, yönetime katılma kavramları yoktur. Toplumun başına gelen musibetleri, insan hatasından değil de kaderden kaynaklandığını düşünen bir anlayışın, yanlış düzeltme şansı olabilir mi? Halbuki yanlış düzeltilebilmenin ilk şartı, onun insan hatasından kaynaklandığının bil- lmesidir.

Müslüman toplumlarında yaşayan ve fakat İslâm'a bir değer olarak bağlı olmayan insanlar da, müslüman kültürüne bağlı oldukları için demokrat olamamaktadırlar. Yani, müslüman ülkelerin dindarı da dinsiz de demokrat değildir. Çünkü demokrasi müslüman siyasi kültürüne yabancıdır.

"Demokrasi, sadece bir hükümet biçimi değil, aynı zamanda bir yaşam felsefesi ve yaşayış biçimidir."⁵¹ Bu yaşayış biçimini başka toplumlardan aktarma ile gerçekleştirmek mümkün değildir. Çünkü yaşam biçimi taklit edilemez, yaşanarak geliştirilebilir. Ben, Tanzimatı da Cumhuriyet dönemini de batılı zihniyeti getirdiği için değil, getiremediği için eleştiriyorum. Batılı değerleri benimsemeden batılı olmak mümkün değildir. Batılı olmak için de şekli değil, zihniyeti değiştirmek lazımdır. Bir toplumun zihniyetini de değiştirmek için, önce dinî zihniyetini değiştirmek gerekir. Müslümanların hem dinî anlayışları hem siyâsi anlayışları ilk nesillerin uygulamalarına dayanmaktadır. Bugünkü mevcut siyâsi krizin sebebi de budur. Bu geleneksel anlayış değişmediği sürece, müslüman toplumların demokratik yapıya kavuşmaları çok zor olacaktır. Öyle görü-lüyor ki, devlet, siyaset ve ilim adamlarımız, demokratik kültürümüzün gelişmesi için, mevcut dinî zihniyetin değiştirilmesinin önemini henüz kavrayamamışlardır.

Geleneksel siyasi kültürümüzde, devlet başkanının meşruiyeti, onun kanunları uygulamasına bağlanmış ve fakat devletin başına nasıl gelineceği meşruiyetin bir parçası olarak görülmemiştir. Gerçekten klasik müslüman düşüncesi, iyilerin egemenliğinde bir toplumu önermiş, ancak bunun nasıl gerçekleştirileceğini irdelenmemiştir. Yani, müslüman siyasi teorisi, genel olarak, ahlaki ilkelere indirgenmiştir. Halkın yönetimde söz sahibi olması söz konusu değildir. Siyasal katılım üzerinde hiç durulmamıştır. Siyâsi meşruiyet krizini müslüman düşüncesi henüz aşamamıştır.

Bazı müslüman yazarlar, siyâsi yönetim için Kur'an'ın "şûra" esasını emrettiğini belirterek, bunu siyâsi katılım olarak değerlendirmektedirler.⁵² Kur'an'ın ortaya koyduğu bu kavram çarpıtılmış ve Hz.Peygamberden sonra da bağlayıcı olmamıştır. Şûra halifenin otoritesini sınırlamamıştır. Ahmet Naim bu duruma dört halife döneminden şu örnekleri vermektedir: Halife Hz.Ebubekir, isyan hareketlerinde çoğunluğun görüşüne uymamıştır. Hz.Ömer'de savaş ganimeti olarak alınan Güney Irak topraklarının dağıtılması konusunda büyük çoğunluğun görüşüne aykırı hareket etmiştir.⁵³

Halk egemenliği ve demokrasi Kur'an'ın önerdiği yönetim sisteminin özüdür.⁵⁴ Bizim sıkıntımız Kur'an'dan değil, Onun ihmal edilerek geçmiş nesillerin uygulamalarının esas alınmasından kaynaklanmaktadır. Çoğunluğun yanlış karar vereceği yolundaki inanç, demorasinin geliştirilmesinin önünde önemli bir engeldir. Batının meydan okuyuşu, müslüman dünyasını kimlik bunalımına sokmuştur. Batılı değerlere karşı müslümanlarda bir nefret oluşmuştur. Batının bizim için de geçerli olabilecek değerlerine karşı çeşitli argümanlar geliştirilmektedir. Bu, yanlış ve yanıltıcı bir tutumdur. Bu bunalımdan kurtulmak zorundayız. Müslüman dünyasının dindarı da dinsiz de bunalım içindedir. Düşünceleri ve hareketleri tepkiselidir. Bundan dolayı, İslâm dünyasında dindarlar kadar dinsizler de kalitesizdir.

⁵⁰Akbulut, *Nübüvvet Meselesi*, 64-80.

⁵¹Ertürk, *Diktacı Tutum*, 170.

⁵²Naim, *Toward an Islamic Reformation*, 80. Krş: Ahmed, *State Politics*, 76.Aysan, İlk dönem İslâm toplumu, 215.

⁵³Naim, *Toward*, 79.Hatta Hz.Ömer uygulamasında yalnız çoğunluğun görüşüne değil, Enfal Sûresinin 41. âyetine de muhalefet etmiştir.

Günümüzün siyaset teorisi ve pratiği, batılı siyasal kültüre dayanır. Müslümanlarda siyasal doktrin olmuş ve fakat siyasal teori ve siyaset felsefesi gelişmemiştir. Geleneksel müslüman siyaset anlayışının, batılı siyasal kültüre alternatif olması mümkün değildir.⁵⁵ Sosyalist sistemin çöküşünden sonra, batılı sistemlerin de çökeceği yolundaki yaygın inanç, kendi alternatiflerini yine batılıların ortaya koyacağını gözden kaçırmaktadır. Gönül ister ki, batıya alternatif sistemi müslümanlar ortaya koysunlar. Bu ihtiyacın farkında bile değiliz. Bu gidişle "kıyamet"e kadar başkalarının kurdukları sistemlerin yıkılmasını beklemek durumunda kalacağız.

İslâm dünyasında hiçbir zaman devlet ile din, din bilginleri ile devleti temsil edenler siyâsi çatışmaya, hâkimiyet kavgasına girişmemişlerdir. Çünkü din, daima devletin emrinde olmuştur. Halbuki Hristiyan Batı dünyasında dini temsil eden kilise ile devlet yöneticileri hâkimiyet kavgası yapmışlar ve bu mücadeleden kilise yenik çıkmıştır.⁵⁶ Ne işe yaradığı pek belli olmayan "manevi iktidar" kiliseye bırakılmıştır. Böylece hayat bölünmüş, cismanî otoriteyi devlet, ruhanî otoriteyi ise kilise temsil etmeye başlamıştır. Batılılar böyle bir uzlaşmaya varmışlardır. Müslüman toplumlarında durum çok farklıdır. Her şeyden önce İslâm otoritenin bölünmesini kabul etmediği gibi, bir ruhban sınıfının varlığını da reddeder.⁵⁷ Din işi-dünya işi ayrımını kabul etmez.⁵⁸ Hele dinin ahiret işi olarak görülmesi bir saçmalaktır. Çünkü din, insanı dünyada doğruya ulaştırmak ve mutlu yaşamasını sağlamak için gelmiştir. Zaten ahirette dine ihtiyaç da yoktur. Orası insanların dünyadaki davranışlarının hesaplarının görüleceği yerdir. Kısaca, Ahirette ne din ne imân sözkonusudur.

Müslümanların, din-siyaset ilişkisinde sorunları bulunmaktadır. Problemin kaynağını iyi tesbit edebilirsek, bu önemli meseleyi çözme imkânını elde edebiliriz. Sorunun asıl kaynağı müslüman kültürüdür. Çünkü müslümanlar, Hz.Peygamber'in, Allah'ın Elçisi olmasının yanında, aynı zamanda bir devlet başkanı oluşunu iyi değerlendirememişlerdir. Onun peygamberlik otoritesi ile devlet başkanlığı otoritesi karıştırılmış ve bu ayrım dikkate alınmamıştır. Kaldı ki, Peygamberin otoritesi, onun siyasi kişiliğinden değil, Allah'ın elçisi oluşundan kaynaklanmıştır. Hz.Muhammed (s.a.s) son peygamber olduğuna göre⁵⁹, ondan sonra ne-

bevi otorite söz konusu değildir.⁶⁰ Siyasetin, dinin bir parçası olduğu yolundaki kanaatin oluşmasının nedeni, büyük bir ihtimalle, söz konusu ayrımın yapılamamış olmasıdır. Acaba siyaset dinin bir parçası mıdır? Bu soruya cevap bulmak durumundayız.

Siyaset, toplumun değişik kesimlerinin çıkarlarının uzlaştırılması veya dengelenmesi sanatıdır. Genelde müslümanlar siyaseti, kişisel kudret kazanma ve bu gücü ele geçirme sanatı olarak görmüşlerdir. Gerçekten de siyâsi mücadeleyi bir fazilet yarışı olarak değerlendirmek doğru değildir. Siyasetin, dinin bir parçası, hem de önemli bir parçası olduğu yolundaki iddia Şîi gelenek tarafından özenle vurgulanmıştır. Bunun teorisi de kurulmuştur. Bu anlayışa göre, masum imâm hem dinî hem de siyâsi otoritedir. Belli başlı siyâsi esaslar iman sisteminin de parçalarıdır.⁶¹ Aslında siyasi oto-

⁵⁴Bkz: Ahmed, *State Politics and Islam*, 50. Aslında demokrasi-den kaçış sorumluluktan kaçıştır. Halbuki Kur'an, sorumluluktan kaçınmayı onaylamaz. İsrâ Sûresinin 36.âyetinde: "Bilmediğin şeyin ardına düşme. Doğrusu kulak, göz ve yürek, işte bunların hepsi ondan sorguya çekilir" buyrulmaktadır. İslâmın demokrasi ile bağdaşmayacağı yolundaki iddia, geleneksel müslüman kültürünü esas alıp, Kur'an'ı o doğrultuda yorumlayan muhafazakâr anlayışa aittir. Çünkü müslüman geleceği, halk egemenliği kavramına yabancıdır. Halk egemenliği, insanı insana kul mu eder? yoksa insanı yöneticinin kul-luğundan kurtarıp, özgür ve sorumlu bir varlık mı yapar? Önce bu sorunun cevabını vermek lazımdır. Şurası bir gerçektir ki, İslâm dünyasında demokrasiye, yalnız geleneksel ve radikal müslümanlar değil, sosyalistler ve laikler de karşıdır. Çünkü bunların hepsi klasik müslüman kültürüne bağlıdır.

⁵⁵Türkiyedeki mevcut sistem, İslâmın alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. İslâmı siyasete indirgeyip, onun adına hareket ettikleri iddiasında bulunanlar, yani islamcılar, bu konuyu yanlış değerlendirmektedirler. Mevcut sistem İslâmın değil, Osmanlı siyasal sisteminin alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. Bazı islamcıların Osmanlı özlemi de bu ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Doğrusu, Osmanlı özleminin doğmasında mevcut sistemin yanlış uygulamalarının da önemli payı bulunmaktadır.

⁵⁶İktidarın kaynağı mı ilâhî, yoksa yönetici mi Allah tarafından tayin edilmektedir? Ortaçağ Katolik anlayışı, iktidarın kaynağının ilâhî olduğu yolundaki teorisini geliştirerek, kralların Allah adına, O'ndan vekâleten insanları yönettiklerini ileri sürmüştür.

⁵⁷Yazır, *İslamiyet, Hilafet ve Meşihatı İslamiye, Beyanu'l-Hak*, 1/22. Krş: Ahmed, *State Politics and Islam*, 48.

⁵⁸Bugün ileri sürülen laiklik anlayışı hayatı bölmektedir. Halbuki hayatı bölen değil, birleştiren bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu sebeple de din işi-dünya işi ayrımını benimsemek mümkün değildir. Bunun yerine bireyin işi, toplumun işi ayrımını yapmak daha uygun olacaktır.

⁵⁹Ahzab-40.

⁶⁰Hiz.Muhammed nebevi otoritesini Şîiler, "masum imamlar" vasıtasıyla sürdürmektedirler. Bkz: Dabaşı, *İslâm'da Otorite*, 164.

⁶¹Bill and Williams, *Shi'i Islam and Roman Catholicism*, 91.

rite sistemin merkezinde yer almaktadır.⁶² Bu durumda siyaset, toplumdaki çıkarları dengeleme sanatı olmaktan çıkıp, kutsal bir kimliğe bürünmektedir. Artık siyasetçinin eleştirilmesi mümkün mü? Din ile siyasetin ayrılmasını öngören laikliğin, dinsizlik olduğu yolundaki iddia da Hristiyanlığın Katolik mezhebi ile İslâmın Şii mezhebi doğrultusunda bir anlayışı yansıtmaktadır. Halbuki laiklik bireysel bir mesele değildir ki insanı imanından etsin. O, siyâsi ve sosyal bir yaklaşım tarzıdır. Müslüman laik olamaz ama müslümanların kurduğu devlet pekâlâ laik olabilir.⁶³

Devletin, dindarı-dinsizli olamaz. Hiçbir tüzel kişilik üyeleri ile özdeşemez. Tüzel kişiliğin üyelerinden ayrı ve farklı, bağımsız bir varlığı vardır. Kur'an'ın muhatabı tüzel kişiler değil, gerçek kişilerdir. Bunun için devletin müslümanı-kâfirli de olmaz. İslâm Devleti ifadesi de yanlıştır. Bu kavram ideolojik bir devleti ifade eder. İdeolojik davranan bir yapının ise gerçeği görmesi mümkün değildir. Aslında laiklikte devletin ideolojik vasfının olmaması gerekir. Fakat Türkiye'de laiklik bir ideoloji, hatta bir din haline getirilmiştir. Yönetim sistemimiz bir ideolojinin ipoteğinden, başka bir ideolojinin ipoteğine geçmiştir. Bu durum düzeltilmelidir. Türkiye'de uygulanan laikliğin tarafsızlaştırılması, gerçek anlamda laikleştirilmesi lazımdır.⁶⁴

"Din, devlet işlerine karıştırılmamalı" ifadesini, "din adına devlet gibi hareket edilemez" şekline çevirmek gerekir. Bunun sebebi ise, dini gerekçeyle başkalarına müdahale etmenin imkânını ortadan kaldırmaktır. Çünkü Kur'an: "zorlama dinde yoktur"⁶⁵ buyurmaktadır. Söz konusu âyetli, büyük tefsircimiz Hamdi Yazır, "her neye olursa olsun cinsî ikrah dini hak olan İslâm'da mevcut değildir."⁶⁶ şeklinde anlamaktadır. Bu, önemli ve doğru bir anlayıştır. Görülüyor ki din adına zor kullanmak ve insanları zorlamak mümkün değildir.⁶⁷ Halbuki insanları yönetirken gerektiğinde zor kullanmak, yani fiziki güce başvurmak da sözkonusudur. Bu farklılık, dinsel alan ile siyasal alanın ayrılmasını gerektirmektedir.⁶⁸ İslâm Dinine göre, hiçbir kimsenin Allah adına konuşma, hareket etme yetkisi olmadığı gibi dini otoritesi ve kutsallığı da yoktur.⁶⁹

Cumhuriyetten önce, dini çevrelerin devlet idaresinde söz sahibi olduğu yolundaki görüş, yanlış ve temelsizdir. Hz.Peygamber'den sonra,

hiçbir zaman, dini çevreler devlet idaresinde söz sahibi olmamışlardır.⁷⁰ Fakat, devleti yönetenler, dinden yarananına yolunu seçmişlerdir. Bu nedenle de daima dine karışmışlardır. Bu kötü gelenek bugünde devam etmektedir.⁷¹ Yapılması gereken, dini siyâsi mücadele aracı olmaktan kurtarmaktır. Eğer din, siyâsi mücadele aracı olursa, birleştirici olma vasfını da kaybeder ve tefrikanın kaynağı haline gelir. Ayrıca, tefrikanın kurumlaşmasına sebep olur. İslâm Tarihi bunun örnekleri ile doludur. İtikadi İslâm mezheplerinin ortaya çıkış sebepleri siyâsidir. Tarihimizi iyi değerlendirmek zo-

⁶² a.g.e., 102 Doğrusu Şanın İmamet nazariyesini benimseyenlerce siyâset kutsaldır ve öz be öz dindir. Bkz: Ammâra, *İslâm Devleti*, 319.

⁶³ Bkz: Başgıl, *Din ve Laiklik*, 161-165.

⁶⁴ Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumu*, 228-29. Türkiye'de laikliğin, nasıl devletin dini haline geldiği konusunda geniş bilgi için bkz: Altındal, *Laiklik*, 67-79.

⁶⁵ Bakara-256.

⁶⁶ Yazır, *Hak Dini*, 2/860.

⁶⁷ Eğer din, siyasetin güdümünde olursa, Kur'an'ın çok önem verdiği ne din hürriyeti, ne de dinde hürriyet kalır. Zaten dinde hürriyet kavramı, geleneksel müslüman kültürüne yabancıdır. Kur'an'a rağmen müslümana özgürlük tanınmamıştır. Şüphesiz bunun sebebi de dini kaygı olmayıp, siyâsi endişedir. Ancak geçmişte müslümanların kurduğu devletler, insanları İslâm Dinine girip-girmeme konusunda özgür bırakmışlardır. Görülüyor ki, bu konuda müslüman olmayana tanındığı kadar müslüman olana hürriyet tanınmamış ve adeta başka insanların müslüman olmamaları telkin edilmiştir.

⁶⁸ Din ile siyasetin alanları ayrılmadığı takdirde, siyâset daima dine ve dini anlayışa müdahale edecektir. Tarihimiz bunun saygısız örnekleri ile doludur. Siyâset, dinin hizmetinde olduğunu iddia etse bile, mutlaka dini kendine hizmet ettirecektir.

⁶⁹ Yazır, *İslâmiyet ve Hilafet*, Beyan-ı'l-Hak, 1/22. Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, IV, 41.

⁷⁰ Bazı yazarlar, Cumhuriyet öncesi siyâsi yönetimleri "teokratik yönetimler" olarak nitelendirmektedirler. Bu tesbit yanlıştır. Teokrasî, Tanrı yönetimi anlamına gelir. Bir yönetimin teokrasî olabilmesi için; a-Ruhban sınıfının varlığı, b-bu sınıfın yönetimde egemen olması, c-sözkonusu sınıfın bilgi yönünden Tanrı ile bağının sürdürmüş olması lazımdır. Teokrasîde ruhban sınıfı mensupları devleti, Tanrının istediği biçimde yönetmekte ve gerekli bilgiyi de O'ndan ilham yoluyla elde etmektedirler. İslâm teokratik öz taşımadığı gibi, müslüman siyâsi tarihinin hiçbir döneminde de teokrasî gerçekleşmemiştir. Bkz: Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumu*, 226-227. Ancak İslâmın Şii yorumunda teokratik bir yapının oluşturulduğu görülmektedir. Geniş bilgi için bkz: Bill and Williams, *Shii İslâm and Roma Catholicism*, 69-102.

⁷¹ Hz.Muhammed (s.a.v) zamanında, devlet başkanının peygamber olmasından dolayı, devlet dine bağlı durumdaydı. Ondan sonra ise, din devlete bağlı olmuştur. Peygamber modeline dönmek imkânsız olduğuna göre, Peygamber sonrası modelin değiştirilmesini düşünmek daha isabetli görülmektedir.

rundayız. Tarihin empoze ettiği İslâm'a değil, Kur'an'ın önerdiği İslâm'a yönelmemiz lazımdır.

Siyâsetin, toplumun sorunlarına değişik çözüm önerileri sunması gerekir. Eğer siyâsi birlik sözkonusu olursa, alternatif çözüm önerileri ortadan kalkar ve yönetici sınıfın dayatmaları devreye girer. Din ile siyasetin alanları ayrılmalıdır. Artık, Allah'ın insanlığa gönderdiği son mesaj olan İslâm Dini, siyasetin ve siyasetçinin faturasını ödememeli ve siyasal meşruiyet zeminini oluşturma aracı olmamalıdır. Dindar olmak, dinin yücelmesini de istemek demektir. Bunun için, bizzat dindarların bu sahaların ayrılmasını sağlayacak önerileri desteklemeleri gerekir. Mücadeleyi biçimlerin savaşı olmaktan çıkartıp, özlerin savaşı haline getirmemiz şarttır.⁷² İslâmın siyasi haline, siyasetin de din haline getirilmesini önlemenin zamanı gelmiştir. Tarihsel birikimimiz bize bunu telkin etmektedir.

Toplumun sorunlarına farklı çözüm önerileri üretmek için, toplumda değişik görüşleri temsil eden siyasi partilerin bulunması lazımdır. Öneriler çok partili yapıdan doğar. Hiçbir sorunun çözümü tek değildir. Amaç bir çözüm şekli bulmak değil, optimal çözümü üretmektir.⁷³ Kur'an'ın müslüman toplumdaki istediği sosyal birliktir. O, birliği siyasi çerçevede ele almaz. Ancak, bunu siyasi birlik olarak yorumlayanlar, siyasi partilere karşı çıkmaktadırlar. Halbuki siyasette birlik olursa siyaset olmaz. Çünkü çözüm önerileri üretilemez. Kafaları dikta yönetimine şartlanmış müslümanlar, Kur'an ayetlerinin siyasi birliği önerdiği görüşünü ileri sürmektedirler. Doğrusu, müslüman geleneği de bu diktacı anlayışı desteklemektedir.

Demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimsemek arzusunda olduğumuza göre, geleneksel kültürümüzü ve saplantılarımızı yeniden gözden geçirmek durumundayız. Demokratik siyasi hayatın ayrılmaz parçaları olan siyasi partiler, taraftarlarını ve oylarını artırmak için, halkın inançlarını ve özcüklerini dalma kullanacaklardır.⁷⁴ Demokrasilerde bu istismarı ortadan kaldırmak mümkün olmadığından, din istismarını nasıl aza indireceğimizin yolunu bulmamız gerekir. Bunun yolu da eğitimden geçer. Halkımıza Kur'anî doğrultuda sağlam dini bilgileri vermeme lazımdır ki, dinin istismarı toplumumuzda prim yapsın.

Ülkenin yönetiminde tüm vatandaşların iradesinin olması, ülke için bir kazanç, irade

sahipleri için de bir şereftir. Bu şerefli, müslüman toplumun üyelerinden almaya, hele din adına önlemeye hiçbir kimsenin hakkı ve yetkisi yoktur.⁷⁵

Siyasal özgürlük, siyasal değer ve siyasal kurum kavramları, kültürümüze yabancı kavramlardır. Politik ve çok sesli toplumu oluşturmak durumundayız. Halkı kontrol etmeye yönelik bir siyâsi yapının yerine, halkı harekete geçiren ve bu hareketi yönlendiren bir politik yapıyı nasıl kuracağımızı düşünmek zorundayız. Toplumun kültürü ile demokrasinin gelişme derecesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Demokratik kültür de geleneksel müslüman kültürüne yabancı bir kavramdır. Ülkemize demokrasiyi yerleştirmenin en önemli şartı, mevcut müslüman siyâsi kültürünün değiştirilmesi olsa gerektir. Klasik müslüman kültürü, bizzat İslâm için de büyük bir sorun haline gelmiştir. Türkiye'de yönetime halkın egemen olmasını ve demokrasinin yerleşmesini engelleyen faktörleri iyi tesbit etmemiz lazımdır. Önemli olan bir sistemin yerine başka bir sistem kurmak değil, doğru sistemi kurmaktır.

Bazı müslümanların, vatandaşın yönetime katılmasını ifade eden demokrasiye karşı çıktıkları görülmektedir.⁷⁶ Bunlar, demokrasinin eksikliklerini saymakta ve onun yerine koyacakları bir sistem de önerememektedirler. Bir şeye karşı çıkmak yetmez, onun yerine alternatif sistem getirmek lazımdır. Bir şeyin kötülüğünün ortaya konması, başka bir şeyin iyi-

⁷²Teokrasinin nakdi demokrasi. Teokrazi, devletin, dinsel kuralların yorumcuları olan din adamları tarafından yönetilmesidir. Müslüman teokrat olamayacağına göre demokrat olmak zorundadır. Zira başka alternatifi yoktur. Laiklik, teokrasinin karşıtı veya zıddı değildir. Laiklik bu kontekste ele alınamaz.

⁷³Muhalefetteki İslâmî düşünce ile iktidardaki İslâmî düşünce de çok farklıdır. Muhalefette özgürlükçü, iktidarda ise totaliter bir nitelik taşır. İktidardaki İslâm, kendi karşıtlarını da yaratır. Birliğin değil, ayrılığın kaynağıdır. Aslında, İslâm adına iktidar olmak, bizzat İslâm'a nifak sokmaktır.

⁷⁴Laikliği de siyasetçilerin dini istismar edemeyecekleri bir yapının kurulması olarak görüp, bizzat samimi dindarların desteklemesi lazımdır. Felsefi manada laiklik, insanın işini, insan aklı vasıtasıyla düzenlenmesidir. Bu tür laikliğin İslâm ile çelişmesi sözkonusu değildir. Çünkü Kur'an, insandan düşünmesini, aklını kullanmasını, kendi işini doğru yapmasını istemektedir. Aslında laiklik, benim anlayışıma göre, siyâsilerin elinden dinin kurtarılmasıdır.

⁷⁵Münafıkun-8.

⁷⁶Birbirinden farklı İslâm anlayışlarına değil, bu anlayışlardan birinin kendini İslâmîla özdeşleştirerek, diğer farklı anlayışları İslâm dışı ilan etmesine karşı olmak lazım.

liğine kanıt olamayacağını bilmek gerekir.⁷⁷ Ülkemizde laiklik ile demokrasi arasında da bir çatışma sözkonusudur. Demokrasımız, yalnız geleneksel ve radikal müslüman anlayışlarının değil, laikçilerin ve solcuların da tehdidi altındadır. Çünkü bu anlayışların hepsi aynı kültüre dayanmaktadır.

Gerçekten, egemenliğin kayıtsız ve şartsız halka ait olduğunu⁷⁸ her düşünce sahibi benimser ve bunu davranışlarına yansıtırsa, ülkemizde demokratik nizamı yerleştirmemiz kolaylaşacaktır. Geleneksel kültürümüzü değiştirmek için harekete geçilmelidir. Sorunu temelden çözmek lazımdır. Türkiye'nin sağcısı-solcusu, dindarı-dinsizli aynı kültürün türevleri oldukları için aynı zihniyettedirler. Biz, bu or-

tak zihniyeti değiştirmek zorundayız.⁷⁹ Klasik müslüman siyasi kültürünün değiştirilmesinde ise müslüman demokrat siyasi bir hareketin önemli katkıları olabilir.

⁷⁷İngiliz Filozofu Arnold Toynbee, demokrasi ile ilgili olarak "Demokrasi ile ilgili savunma en doğru şekilde olumsuz ifadelerle yapılabilir; demokrasi insanın şimdiye kadar baş vurduğu en az kötü politik sistemdir." demektedir. Bkz: Yaşamı Seçin, 253.

⁷⁸Halk egemenliği mi? Millet egemenliği mi? Halk egemenliği somut, millet egemenliği ise soyuttur. Bu niteliğinden dolayı millet egemenliği keyfiliğe müsaittir. Yani, yöneticiler tarafından istismar edilmesi mümkündür. Bu nedenle halk egemenliği kavramını tercih ediyorum.

⁷⁹Bu gerçeği Toynbee şöyle ifade etmektedir: "Bir kültürün başarı ve başarısızlığı halkın dinyle yakından ilgilidir. Yani bir uygarlık, halkın dayandığı dinin nitelikleriyle belirlenir." Bkz: Toynbee, Yaşamı Seçin, 333.

KAYNAKLAR

1. Ahmed, Mumtaz, *State Politics and Islam*, Washington 1986.
2. Akbulut, Dr.Ahmet, Hariciliğin Siyasal Görüşlerinin İttikadileşmesi. A.Ü.İ.F.Der.C. XXXI. Ankara, 1989.
3. Akbulut, *Sahabe Devri Siyasal Hadiselerinin Kelâmi Problemlere Etkileri*, İstanbul 1992.
4. Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara, 1992.
5. Altındal, Aytunç, *Laiklik, Enigmaya Dönüşen Paradigma*, İstanbul, 1994 (İkinci baskı).
6. Ammâra, Dr.Muhammed, *Laiklik ve Dini Fanatizm Arasında İslâm Devleti*, Ter.Ahmet Karababa ve Salih Barlak, İstanbul, 1991.
7. *Anabritannica*, İstanbul, 1986-1990.
8. Atay, Doç.Dr.Hüseyin, Allah'ın Halifesi İnsan, A.Ü.T.F.Der.C.XVIII, Ankara 1972.
9. Atay, *İslâm Hukuk Felsefesi*, Önsöz (Hallaftan Çevrilen Kıtaba) Ankara 1973.
10. Atay, Prof.Dr.Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, Ankara 1995.
11. Aysan, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, İstanbul 1991.
12. Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, İstanbul 1979.
13. Behiy, Dr.Muhammed, *ed-Din ve'd-Devlet*, Beyrut 1971.
14. Bill, James A and Williams, John Alden, *Shi'i İslâm and Roman Catholicism an Ecclesial and Political Analysis*, The Vatican, İslâm and The Middle East, Syracuse, Newyork 1987.
15. *Büyük Kültür Ansiklopedisi* (Başkent), Ankara 1984.
16. Dabaşı, Hamid, *İslamda Otorite*, Çev.Süleyman E.Gündüz, İstanbul 1995.
17. Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970.
18. *Dictionnaire Larousse*, İstanbul 1993-1994.
19. Ertürk, Selahattin, *Diktacı Tutum ve Demokrasi*, Ankara 1978.
20. Esposito, John I, *Güçlenen İslâmın Yankıları*, Çev.Erol Çatalbaş, İstanbul 1989.
21. İbn Manzûr, *Ebu'l-Fazl Cemalü'd-Din, Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1990.
22. *Kamust Türkî* (Temel Türkçe Sözlük), İstanbul 1985.
23. Keyder, Çağlar, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul 1993.
24. Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İstanbul 1983.
25. Mert, Nuray, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, İstanbul 1994.
26. Naim, Abdullah Ahmed, *Toward an Islamic Reformation*, Syracuse University Press, 1987.
27. Özsoy, Dr.Ömer, *Sunnetullah, Bir Kur'an İfade-sinin Kavramlaşması*, Ankara 1994.
28. Şerif, M.M., *İslâm Düşüncesi Tarihi*, Çev.Mustafa Armağan, İstanbul 1990.
29. Şirvanî, Prof.Harun Han, *İslâm'da Siyasal Düşünce ve İdare*, Çev.Kemâl Kuşçu, İstanbul 1965.
30. *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988.
31. Toynbee, Arnold ve Ikeda, Daisaku, *Yaşamı Seçin*, Çev.Prof.Dr.Nur Sözen ve Aypar Altınel, Ankara 1992.
32. Wehr, Hans, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Beyrut 1980.
33. Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
34. Yazır, (küçük) Hamdi, *İslamiyet, Hilafet ve Meşihatı İslamiye*, Beyanu'l-Hak, 1/22 İstanbul 1326-1330.
35. Yılmaz, Dr.Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara 1982.